

İmam Gazzâli Kalbin Halleri

KİŞİYİ HELAKE GÖTÜREN DAVRANIŞLAR

SÜFİ
KİTAP

GİRİŞ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

Yüceliğini anlamada kalp ve hâtırların şaştığı, nurlarının doğuşundan göz ve bakışların dehşete kapıldığı, gönüllerde gizleneni bilen, hükümranlığını bir vezir veya ortakla yürütmekten müstağni olan, kalpleri evirip çeviren, günahları bağışlayan, ayıpları örten, sıkıntıları gideren Allahıa hamdolsun!

Peygamberlerin efendisi, dinin tüm anlam ve kapsamını kendinde toplayan, inkar edenlerin kökünü kurutana çokça salat, tertemiz ailesine de bolca selâm olsun!

İnsanı diğer canlılardan şerefli ve üstün kılan şey Allahı tanıma imkânıdır. Bu biliş kişi için dünyada güzellik, yetkinlik ve övünç kaynağı; ahiretteyse hazine ve azıktır. İnsan, bu imkânı uzuvlarından herhangi birisiyle değil sadece kalbi sayesinde kazanmıştır. Allah'ı bilen, O'na yakınlaşan, O'nun için çalışıp çabalayan, çırpınan kalptir. Allah katında ve kudret elinin altında olan şeyleri keşfeden yine kalptir. Diğer organlar bir kralın köleleri ya da bir çobanın sürüsü gibi kalbin hizmetçisi konumunda ve onun güdümü altındadırlar. Kalp onları bir ustanın araç ve gereçlerini kullandığı gibi kullanır.

Kalp, Allah'tan başkasından kurtulduğunda Allah katında makbul olan, başkalarına takılıp gömüldüğünde Allah'tan perdelenendir. Kalp sorumlu tutulandır. Muhatap alınan ve ikaz edilendir. Allah'a yaklaştıkça sevinir. **“Dolayısıyla kalbi arındıran kurtuluşa erer, kirletense hüsrana düşer.”** (Şems, 9-10) Yaptığımız ibadetlerden uzuvlarımıza yansıyan şeyler kalbin nurlarıdır. Çünkü işin aslında Allah'a itaat eden kalptir. Aynı şekilde isyan durumunda da Allah'a karşı gelen odur. Günahlardan organlara yansıyan şeyler de kalbin eseri-

dir. Yani dışımızdaki güzellik ve çirkinlikler içimizin yani kalbimizin aydınlanması ya da kararmasıyla olur çünkü her kap içindekini sızdırır!

İnsan kalbini bildiğinde nefisini, nefisini bildiğinde rabbini bilir. Dolayısıyla kalbini bilmeyen kendini, kendini bilmeyen rabbini bilemez. Zaten kalbini bilmeyen başka şeyleri hiç mi hiç bilemez! Buna rağmen insanların çoğu kalplerini ve kendilerini bilmezler. Onların kalpleri ve nefisleri arasında bir engel konmuştur. Allah, mâni olması yönüyle “... **kişiyle kalbi arasına girer.**” (Enfal, 24) Bu, Cenâb-ı Allah'ın o kişinin kendisini görüp gözetmesini, keyfiyetini idrakini, Rahman'ın iki parmağı arasında nasıl çevrildiğini bilmesini engellemesidir. Böyle kişiler bu iki parmak arasında kâh aşağıların aşağısına düşerek şeytanların seviyesine nasıl indiklerini ve kâh yücelerin yücesine çıkarak Allah'a yakınlaştırılmış meleklerin âlemine nasıl yükseldiklerini anlayamaz.

Kişi kalbini bilmelidir. Kendisini gözetlemek, nefisini hizaya çekmek ve melekût âleminin kalbinde beliren ve kalbi üzerine doğan nurlarının hazinelerini gözetlemek için kalbini bilmelidir. Kalbini bilmeyen, Allah'ın: “**Onlar Allah'ı unuttular Allah da onlara kendilerini unutturdu. Onlar gerçekten doğru yoldan çıkmışlardır.**” (Haşr, 19) buyurduğu kişilerden olur. Kalbi ve özelliklerini incelikleriyle öğrenmek dinin aslı ve salıkların yolunun esasıdır.

Biz İhyâ kitabımızın birinci bölümünde “İbadet ve Âdetler” başlığıyla dış organlarımızla ilgili konuları anlattık. Bunun zahir ilmi olduğunu söyledik. İkinci bölümde kalp üzerinde etkili olan kurtarıcı ve helake götürücü davranışları, sıfatları açıklayacağımızı söylemiş bunun da ismini batın ilmi koymuştuk. Fakat bu kısma geçmeden önce araya iki kitap eklemeyi gerekli gördük. Bunlardan birisi elinizde tuttuğunuz “Kalbin Halleri” kitabıdır. Bu kitap kalbin ilginç özelliklerini, farklı niteliklerini ve ahlakını

anlatır. Diğer kalbin arındırılması ve ahlakının güzelleştirilmesiyle ilgili olacaktır. Bu iki kitabın ardından hemen kişiyi helake götüren ve kurtuluşa erdiren davranışlara, ahlaki özelliklere geçeceğiz.

Şimdi biz kalbin farklı durumlarını insanların anlayışına yakınlaştıracak şekilde birtakım örneklerle açıklamaya başlayabiliriz. Çünkü kalbin melekût âlemine ait sırlarını ve ilginç durumlarını anlamak çoğu anlayış sahibinin zihnini yoran, anlayışları kısır bırakan bir durumdur.

KALP, RUH, NEFİS VE AKIL SÖZCÜKLERİNİN ANLAMI NEDİR?

Bu dört isim birçok farklı anlamda kullanılır. Fakat seçkin âlimlerin arasında bile bu kelimeler arasındaki anlam farkını, tanımlarının kapsadığı içeriği ve bu isimlerin tam olarak neye karşılık geldiğini bilen pek azdır. Onlar, saydığımız isimlerin anlamını tam olarak bilmemektir. Ayrıca bu isimler ortak anlamları sebebiyle birbirilerinin yerine kullanılır. Bu da hataların başlıca sebeplerindendir. Biz kendi amacımız doğrultusunda, başlıkta saydığımız her bir ismi tek tek açıklamaya çalışacağız:

Kalbin Anlamı Nedir?

Kalp sözcüğü iki anlam için kullanılır. Birincisi, göğsün sol tarafında bulunan çam kozalağı şeklindeki özel et parçasıdır. İçi oyuktur. Oyuk olan bu iç kısımda simsiyah kan bulunur. Burası ruhun kaynağı ve kökenidir. Elbette biz burada kalbin şeklini ve fiziki özelliklerini sayacak değiliz, böyle bir amacımız da yoktur! Zira bu tıpçıların konusudur. Kalbin şekliyle ilgili özellikleri açıklamak dinin amaçlarından değildir.

Bu anlamıyla kalp, hayvanlarda hatta ölülerde bile bulunur. Bizim bu kitapta kalp sözcüğünü kullanırken kastettiğimiz anlam elbette bu olmayacaktır. Çünkü bu anlamıyla kalp kıymetsiz bir et parçasıdır. Mülk ve Şehadet denilen görünürler âlemine aittir. Her sıradan insan bu kalbi görür ve bilir hatta hayvanlar bile görme yetileriyle bu bahsettiğimiz kalbi görür.

Kalbin ikinci anlamı, yukarıda anlattığımız cismani kalple ilişkisi olan ruhani ve rabbani bir latife yani insanın hakikati olmasıdır. İnsanın bilen, kavrayan ve irfan sahibi

olan tarafıdır. Hitap edilen, ceza ve mükâfat gören, ikaz edilen ve sorumlu tutulan burasıdır. Cismani kalple ilişkisi olduğunu söylemiştik. Bu ikisi arasındaki ilişkinin ne olduğunu anlamaya çalışan birçok kişinin aklı şaşırıp kalmıştır.

Çünkü bu ikisi arasındaki ilişki bazen cisimle araz ilişkisine bazen de nitelikle nitelik sahibi arasındaki ilişkiye benzetilir. Bazen de alet kullanan kişiyle alet arasındaki ilişkiye ya da bir yerle o yerde yaşayan kişinin ilişkisine benzetilir.

Bu ikisi arasındaki ilişkiyi açıklama konusunda iki çekincemiz bulunmaktadır: Birincisi, bu konu mükâşefe ilimleriyle ilgili bir konudur. Oysa bizim bu kitaptaki amacımız sadece muamelat ilimlerini işlemektir.¹ İkincisi, bu ilişkinin neliğini anlatmak ruhun sırrını ifşa etmeyi gerektirir. Oysa bu konuda -doğruluğuna ittifak edilmiş bir hadisi şerifte de geçtiği üzere- Resul-i Ekrem Efendimiz hiç konuşmamıştır. Dolayısıyla böyle bir konuda konuşmak, kimsenin haddine değildir!

Sonuç olarak biz bu kitabımızda kalp sözcüğünü kullandığımızda bir latife olarak kalbi kastetmiş olacağız. Amacımızsa bu kalbin, kendindeki gerçekliğini değil nitelik ve hallerini anlatmak olacaktır. Çünkü muamelat ilmi, kalbin nitelik ve hallerini bilmeyi gerektirir, kalbin hakikatini bilmeyi değil.

Ruhun Anlamı Nedir?

Ruh sözcüğü de iki anlamda kullanılmaktadır: Birincisi, damar ve atardamarlar aracılığıyla bedenın diğer organlarına yayılan, cismani kalbin içindeki oyuk kısımda bulunan ince ve soyut cisim demektir.

1 İmam Gazali mükâşefe ilmini, arındırılmış kalplerde ortaya çıkan bir nur veya ilahiyat bahislerinde perdenin açılıp doğru olanın gözle görülürcesine ortaya çıkması olarak tanımlarken muamele ilmini; sabır, şükür, ihlas ve bunların zıtları olan kavramlarla ilgili olarak açıklar. [ç.n]

Bu ruhun bedendeki yayılışı; dirilik, dokunma, görme, işitme ve koklama nurlarının kendisinden diğer organlara taşması, odanın bir köşesinde durmasına rağmen odanın tamamını aydınlatan cam fanustaki ışığın taşmasına benzer. Bu ışık odanın neresine gitse orayı aydınlatır. Bu örneğe göre dirilik duvara yansıyan ışık, ruh ise kandildir. Ruhun içteki yayılma ve hareketiyse ışığı hareket ettiren birinin hareket ettirmesiyle ışığın yön değiştirip evin farklı bölgelerini aydınlatması gibidir.

Eğer tıpçılardan ruh kelimesini duyarsanız onların kastettiği şey tam da yukarıda anlattığımız gibidir. Onlar ruh deyince kalbin sıcaklığıyla ortaya çıkmış ince, buharımsı bir şey anlarlar. Tabi ki bunu da burada açıklayacak değiliz. Bu anlamdaki ruhun ayrıntılı anlatımını, işi bedeni iyileştirmek olan hekimlere bırakıyoruz. İşi -arınarak Allahın katına yükselebilsinler diye- kalpleri iyileştirmek olan din hekimlerinin amacıysa asla bu ruhu açıklamak değildir.

İkincisi, ruhun insanın bilen ve kavrayan latifesi olmasıdır. Kalbin anlamını açıklarken bu noktaya değinmiştik. Bu anlamdaki ruh Cenâb-ı Allahın **“De ki ruh rabbimin emrindendir.”** (İsra, 85) buyurduğu ruhtur. Bu anlamıyla ruh ilginç ve rabbani bir konudur. Akıl ve anlayış onun özünü anlamada aciz kalır!

Nefsin Anlamı Nedir?

Bu isim de birçok farklı anlam için kullanılır. Bu anlamlar arasında bizim amacımızla ilgili olan şu ikisidir:

Birincisi, ileride açıklanacağı üzere insandaki şehvet ve öfke güçlerini toplayan şey anlamındadır. Sûfiler arasında yaygın olan nefis tanımı budur. Çünkü onlar nefis dediklerinde insandaki kötü niteliklerin toplayıcısı olan aslı kastederler ve bu nefisle mücadele edilip onun kötülüğünün kırılması gerektiğini anlatırlar. Nitekim Resul-i Ekrem Efendimiz: “Senin en şiddetli düşmanın iki yanın arasında bulunan nefisindir.” diyerek buna işaret eder.

İkincisi, insanı insan yapan latife anlamındadır ki yukarıda da buna değinmiştik. Bu anlamıyla nefis, insanın zâtı yani kendisidir. Fakat farklı hallere büründüğü için farklı niteliklerle anılır. Örneğin bu nefis, ilahi buyruklar altına girip şehvetlere direnebildiğinde ızdırabı kaybolduğu için tatmine ermiş nefis ismini alır. Cenâb-ı Hak bu nefis için: **“Ey itminana ermiş nefis, sen O’ndan ve O senden razı olarak Rabbine dön.”** (Fecr, 27) buyurmuştur.

Birinci anlamıyla tanımladığımız nefsin Rabbine dönecek olması düşünülemez. Şehvet ve öfkeyi toplayan şey olması bakımından bu nefis, Allah’tan uzaklaştıran bir şeydir ve şeytanın tarafındadır.

Eğer nefis tam olarak tatmine eremediği halde şehvetlere karşı kendisini korumaya çalışıyor ve günahlara karşı çıkıyorsa ona kınayıcı nefis denir. Çünkü bu nefis Rabbine karşı görevlerini yerine getirmede işlediği kusurlar nedeniyle sahibini kınar. Cenâb-ı Hak bu nefis için: **“İşlediği günahlardan ötürü üzüлp kendini kınayan nefse yemin olsun ki..”** (Kıyamet, 2) buyurur.

Eğer nefis günahlara karşı direnç göstermeyi bırakır, şehvetin gerektirdiği şeylere baş eğip şeytanın buyruklarını tutmaya başlarsa o zaman kötülüğü emreden nefis ismini alır. Bu nefisle ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de Hazret-i Yusuf’tan veya kralın eşinden aktarımla şöyle buyrulur: **“Ben nefsimi aklayacak değilim. Çünkü nefis kötülüğü emredicidir.”** (Yusuf, 52-53.) Aslında burada “kötülüğü emreden” anlamındaki nefsin birinci anlamıyla tanımladığımız nefis olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla nefis birinci anlamıyla son derece yerilen, ikinci anlamıyla da övülen bir şeydir. Çünkü bu anlamıyla nefis, insanın kendisi yani hakikati, Allah’ı bilen ve diğer bilgileri öğrenen tarafıdır.

Akıl Anlamı Nedir?

Aynı şekilde bu isim de birbirinden farklı birçok anlam için kullanılır. Bunların bir kısmını “İlim Nedir?” kitabımızda açıklamıştık. Burada bizim amacımızla ilgili olan ikisiyle yetineceğiz: Birincisi, akıl dendiğinde iş ve durumların hakikatini bilmek anlaşılır. Bu anlamıyla, yeri kalp olan bilginin niteliği olur. İkincisi, akıl dendiğinde ilimleri idrak eden şey anlaşılır. Bu anlamıyla akıl, kalptir. Kalbin ne tür bir latife olduğundan söz etmiştik. Biz âlim olarak nitelediğimiz kişilerdeki ilmin onun varlığına sinmiş bir nitelik olduğunu biliriz. Yani aslında o âlim kişinin kendinde bir varlığı vardır, bu varlık onu kaim kılan bir asıldır. İlim ise bu varlığa eklemlenen bir niteliktir. Nitelikse nitelenenden ayırılır.

Akıl, âlim kişinin niteliği anlamında kullanılır. Kavrayışın gerçekleştiği yer yani kavrayan anlamında da kullanılır. Nitekim Peygamber Efendimiz: “Allah’ın yarattığı ilk şey akıldır.” dediğinde akı bu anlamda kullanmıştır. İlim ise arazdır. Yani varlığı için başka bir şeye ihtiyaç duyar. Bu bakımdan ilk yaratılan şey olması düşünülemez. İlim araz olduğuna göre, bir araz olarak yer tuttuğu şey ya kendisinden önce ya da kendisiyle beraber yaratılmış olmalıdır. Kaldı ki ilme hitap etmek de mümkün değildir fakat bu hadisin devamında, Allah yarattığı ilk şey olan akla: “Bana dön dediğinde akıl rabbine dönmüştür, benden yüz çevir dediğinde yüz çevirmiştir.” diyerek hitap etmiştir.

Sonuç olarak bu isimlerin her birisinin farklı farklı anlamları olduğu anlaşılmış oldu: Bedene ait kalp, bedene ait ruh, şehvetlerin kaynağı olan nefis ve bilgi (akıl). Bu dört isim bu dört anlam ve ek olarak bir anlamı daha karşılamak için kullanılmış oldu.

Beşinci anlamsa insandaki kavrayışı gerçekleştiren, bilen latifedir. Saydığımız isimlerin her birisi bu beşinci anlamın yerine kullanılabilir. Dolayısıyla anlam beş, lafız dört tanedir. Yani bu lafızların her birisi iki anlam için de

kullanılır. Buna rağmen birçok âlim bu kelimelerin aralarındaki farkları ya da ortak olarak kullanıldıkları noktaları anlayamamış ve bu konuda zihni karışıklığa düşmüştür. Bazen bu kişileri hâtırlar² hakkında konuşurken görürsün: Bu aklın hâtırıdır, bu ruhun hâtırıdır, bu kalbin hâtırıdır veya bu nefsin hâtırıdır derler. Oysa dinleyen kişi bu isimlerin anlamlarını birbirinden ayıramaz. Biz de bu konuda perde kalksın, gerçek ortaya çıksın diye bu isimlerin her birini açıklayarak işe başladık.

Eğer Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Şerif'te kalp sözcüğü geçerse bu sözcükten kasıt insanın anlayan, şeylerin gerçekliğini kavrayan yönüdür. Göğsümüzün solunda bulunan kalp işte bu anlama kinaye olarak kullanılır. Çünkü cismani kalple bir latife olan kalbin arasında çok özel bir bağ vardır. Latife anlamındaki kalbin bedenın tüm organlarıyla ilişkisi olsa bu ilişkiyi öncelikle cismani kalp üzerinden gerçekleştirir.

Dolayısıyla latife anlamındaki kalbin bedenle ilk ilişkisi kalp organı üzerinden olur. Sanki kalp organı latife anlamındaki kalbin otağı, memleketi, âlemi ve bineğidir. Tam da bu yüzden Sehl et-Tüsterî kalple arş, göğüsle kürsü arasında bir ilişki kurarak: "Kalp arş, göğüs kürsüdür." demiştir. Tüsterî'nin sözünde geçen arş ve kürsü kavramlarından Allahın insanın kalp ve göğsünü arş ve kürsü edindiğı anlaşılmaz. Zaten böyle bir şeyin imkânı yoktur. Aksine o bu sözle kalp ve göğsün insan için yurt olduğunu, kişinin tedbir ve tasarrufları için birinci mecra olduğunu anlatmak istemiştir. Bu anlamda kalp ve göğsün insanla ilişkisi arş ve kürsünün Allahıla olan ilişkisi gibidir. Yine de bu örnek ancak bazı yönlerden doğru olabilir. Bunu açıklamak amacımızın dışında kalacağı için şimdilik bu konuyu atlayalım!

2 İnsanın iradesi dışında zihnine gelen veya kalpte hissedilen duygu ve düşünceler anlamında bir terim.[ç.n]

KALBİN ORDULARI NEDİR?

Cenâb-ı Allah “**Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez.**” (Müddessir, 31) buyurur. Allah’ın kalp, ruh ve diğer âlemlerde konuşlanmış orduları vardır. Bu orduların ne olduğunu, kaç neferi bulunduğunu ancak O bilir. Şimdi biz kendi amacımız doğrultusunda, kalp ordularının bir kısmına elimizden geldiğince işaret etmeye çalışalım!

Kalbin iki ordusu bulunur: Gözle görülen ordular ve basiret gözüyle görülen ordular. Kalbi bu orduların padişahı, ordularıysa bu padişahın hizmetçi ve avanesi olarak görüyoruz. Gözle görülen ordular; el, ayak, kulak, dil gibi dış ve diğer bazı iç organlarımızdır. Bunların tamamı kalbin hizmetçisidir, onun emrine amadedir. Kalp bunlar üzerinde dilediği şekilde tasarruf eder. Bu organların tamamı kalbe itaat edecek şekilde yaratılmıştır. Hiçbirisi padişahının sözüne itiraz edemez, hükmüne karşı koyamaz. Zira kalp, göze açıl dediğinde göz açılır. Ayağa hareket et dediğinde ayak hareket eder. Dile konuş deyip kesin kararını verdiğinde dil şakımaya başlar! Diğer tüm organlar da bu şekildedir.

Organ ve duyularımızın yani his ve melekelerimizin kalbe bu şekilde amade kılınmış olması, melekelerin Allah’a karşı olan konumunu andırır. Aynı şekilde melekler de her daim Allah’a itaat edecek şekilde yaratılmıştır. O’na asla itiraz edemezler. Allah’ın emrettiğine karşı çıkmaz, verilen emirleri harfiyen uygularlar. Fakat organ ve duyuların meleklerden bir noktada farkı var: Melekler itaat ettiklerini ve emre uyduklarını bilirler. Organlarımız ise bunu bilmez. Örneğin göz kapakları açılıp kapanırken kalbin emrine uyarlar fakat ne kendilerine dair ne de kalbe itaat ettiklerine dair malumatı vardır.

Kalp ise yaratılış amacı olan yolculukta azık ve binek olarak bu ordulara yani iç ve dış organlara ihtiyaç duyar. Bu yolculuk Allah’a giden yoldur! O’na giderken tüm menzilleri aşmaktır. İşte kalpler bunun için yaratılmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hak: **“Cin ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım.”** (Zariyat, 56) buyurur. Kalbin bineği beden, azığı ilimdir. Onu ağıza ulaştıran ve azıktan faydalanmasını sağlayan şeyse salih ameldir. Kişi dünyayı aşamadan, bedeniyle ilgili istekleri durulmadan Allah’a ulaşamaz. Şüphe yok ki en yüce mertebeye ulaşmak için alt mertebelerin geçilmesi gerekir. Dünya, ahiretin tarlasıdır. Evet dünya hidayet yolundaki menzillerden bir tanesi olabilir. Fakat o diğer menzilin yani ahiretin altında olduğu için *dûn* yani “aşağı olan” kökünden türetilmiştir.

Kalp bu dünyadan ağığını almak zorundadır. Beden, onu bu dünyaya taşıyan bineğidir. Dolayısıyla kalp, bedeni korumak ve ihtiyaçlarını yerine getirmek zorundadır. Bedeni korumak, ona uygun gelen azık ve diğer şeyleri kendisine sunmakla beraber zarar verici şeyleri de ondan uzak tutmakla olur. Kalp, bedenin istediği ağığı karşılamak için iki tane orduya ihtiyaç duyar. Bunlardan birincisi, şehvettir. Bu, bânın ordusudur. İkincisi de besinleri toplayan el, ayak gibi uzuvlarımızdır ki bunlar da zahir ordusudur.

Kalpte ihtiyaç duyduğu şehvetler, aynı şekilde bu şehvetlere aracı olan organlar da yaratılmıştır. Kalp, kişiyi helak eden şeylerden koruyabilmesi için biri iç diğeri dış iki orduya ihtiyaç duyar: Bâtın; yani iç ordusu öfkedir. Bu orduyla helak eden şeylerden kurtulur ve düşmanlarından intikam alır. Zahir; yani dış ordusuysa el ve ayaktır. Bunlarla öfkenin gereği olan işleri yapar. Bedenin dış dünyayla olan ilişkisinde kullandığı silah ve benzeri şeyler de bu iki ordunun tamamlayıcısı olur. Yine de ağığı ihtiyacı duymasına rağmen ağığın ne olduğunu bilmeyen kişinin azıktan fayda görmemesi gibi aynı şekilde bu kişi yemek

yeme şehvetinden ve bunun için gerekli organlardan da faydalanamaz.

Dolayısıyla kalp, bu kez bilmek için biri batın biri zahir iki orduya ihtiyaç duyar: Batın ordusu; görme, işitme, koklama, tatma ve dokunmadır. Zahir ordusu; göz, kulak, burun, dil ve eldir.

Şimdi kalbin bunlara hangi yönden muhtaç ya da bu ilişkilerdeki hikmetin ne olduğunu anlatmak konuyu çok uzatır, ciltleri doldurur. Biz “Şükür” isimli kitabımızda bu konunun bir kısmına değinmiştik. Onunla iktifa olunsun!

Kalp ordularının tamamını üç sınıfta toplayabiliriz. Birincisi itici ve çekici güç işlevi gören ordulardır. Şehvet gibi fayda veren, kişinin durumuna uygun olan şeyleri kendine çeken ordular. Ya da öfke gibi zararlı şeyleri defeden, kişinin durumuna uygun olmayan şeyleri iten ordulardır. İşte buna “irade” deriz. İkincisi, yukarıdaki amaçları elde etmek için organları hareket ettiren ordulardır. Buna “kudret” denir. Bu sınıftaki ordular kaslardan damarlara kadar bedenın tüm organlarına dağılmış durumdadır. Üçüncüsü, şeyleri idrak eden, tanımlayan haber getircilerdir. Bunları casusa benzetebiliriz. Görme, duyma, işitme, tatma ve dokunma bu sınıftadır. Bu ordular belirli organlarda konuşlanır. Biz buna ilim ve idrak deriz. Bu batın ordularının her birisiyle beraber bir de zahir ordusu bulunur. Bu zahir ordular; yağ, et, sinir, kan ve kemikten mürekkep organlardır. Bu organlar bahsi geçen orduların aleti olacak şekilde tasarlanmıştır. Bir şeyi çekip kaldırma gücü el ve parmaklarla olur. Görme melekesi gözle olur. Diğerlerinin tamamı da bu şekildedir.

Tabi biz zahir ordular yani organlar hakkında konuşacak değiliz. Bunlar mülk ve şehadet yani görünürler âlemine aittir. Biz daha çok gözle görülmediğini söylediğimiz ordular hakkında konuşacağız.

Kalp ordularıyla ilgili yaptığımız bu tasnifte üçüncü kategoriyi -idrak eden ordular olduğunu söylemiştik- ikiye

ayırabiliriz: Bunlardan birincisi dış organlarımızda bulunan idrak alanlarıdır, bunlara kısaca beş duyu organımız diyebiliriz. İkincisi de içimizdeki organlardır. Bunlar da dimağımızın içindeki boşluklardır ki yine sayıları beştir. İnsan bir şeyi gördükten sonra gözlerini yumar, o şeyin suretini kendisinde bulur. Buna hayal deriz. Kişi bu sureti kendisinde kaybetmez. Bunu o şeyin suretini koruyan bir melekeyle yapar. Biz bu melekeye hafıza ordusu deriz. Sonra koruduğu bu şey üzerine düşünmeye başlar, zihnindeki şeylerin bir kısmını ötekilerle birleştirir. Akabinde unuttuğu başka şeyleri hatırlamaya başlar ve bunlar kendisine geri dönmüş olur. Daha sonra da hissedilir şeylerin verdiği tüm anlamları hayal gücünde toplar. Bunu yine hissedilen şeylerin arasındaki ortak bir his sayesinde yapar. Demek ki içimizde ortak bir his vardır, bunlar hayal etme, düşünme, hatırlamak ve ezberlemedir. Allah hafıza, fikir, ezber ve hayal gücünü yaratmamış olsaydı, el ve ayaklarımız gibi dimağımız da bunların tamamından yoksun olacaktı. İşte bu güçler de batın ordusundandır. Konumları da içtedir.

Bunlar kalbin ordularının sınıflarıdır. Bunları zayıf anlayışlı kişilerin anlayacağı düzeyde, örneklerle anlatmak çok uzun sürer. Oysa böylesi bir kitabın amacı kendisinden, iyi bir anlayışa sahip olan ve ulemanın büyüklerinin istifade etmesidir. Fakat biz yine de bazı örnekler vererek daha düşük bir anlama düzeyindekilere anlatmaya çalışalım. Çalışalım ki bu meseleler onların da anlayışına yaklaşsın!

Kalbin Bâtın Ordularıyla İlgili Örnekler

Öfke ve şehvet askerlerinin kalbe tam bir şekilde bağlı olduğunu bilmelisin. Bu, kalbin gittiği yolda onlardan yardım almasını ve onlarla güzel bir yol arkadaşlığı yapmasını sağlar. Eğer bu iki arkadaş kalbi ele geçirmek ve onu kendilerine bende etmek için başkaldırırlarsa bu, kalbin

helak olmasına ve sonsuz mutluluğa erişmek için gittiği yoldan geri kalmasına sebep olur.

Kalbin ayrıca bir ordusu daha vardır. Bu ordu ileride açıklanacağı üzere ilim, hikmet ve tefekkür ordusudur. Kalbin hakkı bu ordulardan istifade etmektir. Çünkü bu ordu diğer ordulara göre Allah'ın hizbi sayılır. Ayrıca diğer ordular şeytanın tarafına geçebilir. Eğer kalp bu bahsettiğimiz ilim ve hikmet ordularını bırakıp öfke ve şehvet ordularının istilasına uğrarsa acı bir şekilde helak olarak büyük bir hüsrana uğrar. İnsanların çoğu bu durumdadır. Onların akılları şehvetleri işlemek için gerekli yolları bulmak adına şehvetlerinin hizmetçisi olmuştur. Oysa tam tersine aklın kendisine ihtiyaç duyduğu oranda şehvetlerin akıllarına hizmetçi olması gerekirdi. Biz üç örnekle bunu sana anlatmaya çalışalım:

Birinci örnek; İnsanın nefsinin bedenindeki konumu bir padişahın ülkesine karşı olan konumu gibidir. Nefis derken bunun insandaki bir latife olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla beden, nefsin âlemi, ülkesi ve karar kıldığı yerdir. Organlar ve kişideki melekelerse bu nefsin işçileri gibidir. Akıl ve tefekkür melekesi nefis için onun iyiliğini isteyen bir vezir hükmündedir. Şehvet ise kötü bir köle gibidir ki beden şehrine yemek taşır. Öfke ve hamiyet şehvetleriyse güvenlik görevlisi gibidir. Azık taşıyan köle yalancı ve hilekardır. Kötü bir aldatıcıdır. Bazen öğüt veren birinin suretine girer. Oysa onun kötü nasihatlerinin arkasında öldürücü zehirler vardır. Bu kölenin tüm hayatı ve alışkanlıkları, fikir ve işleri bakımından yukarıda anlattığımız iyi huylu vezire muhalefet etmektir. Bu çatışma bir an durmaz.

Eğer bu padişah ülkesiyle ilgili tasarruflarında veziriyse istişare edip onun sözleriyle yetinirse, ayrıca bu kötü kölenin sözlerine kulak asmazsa hatta onu dinlese bile doğrunun bu kölenin sözlerinin tam tersi olduğunu bilirse, ülkenin güvenlik meselesini vezirine teslim eder ve onun

memurları kılsa bu ülkenin işleri düzelir. Bu düzenle de adalet sağlanır. Fakat bu kötü kölenin kendisini, ona uyan yardımcılarının tamamını da vezirin hükmüne sokmalıdır. Böylece bu köle yöneten değil yönetilen, amir değil memur olur. İşte bu şekilde nefis dediğimiz şey ne zaman akıldan yardım isterse, öfke ve hamiyetini terbiye edip bunlarla şehvetlerine hükmederse içerisinde bir denge oluşur ve güzel bir ahlaka sahip olur. Bunun için bazen öfke ve hamiyetini birbirine karşı kullanarak bir denge oluşturmalıdır. Örneğin şehvet kaynaklı öfkeyi azaltmak için hamiyetini kullanmalı, şehveti ve şehvetin gereği olan işleri kökünden söküp atmak için de öfkesini ve dinî hamiyetini kullanmalıdır. Kim bu dengeden çıkarsa Cenâb-ı Hak'ın: **“Hevâ ve hevesini tanı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı kimseyi gördün mü?”** (Casiye, 22) buyurduğu kişinin hükmünde olur. Yine Cenâb-ı Hak böyle kişiler hakkında: **“Fakat o dünyaya saplanıp kaldı, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin haline benzer.”** (Araf, 176) buyurur. Oysa kendisini hevâsından kurtaran kişi için: **“Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir.”** buyurmuştur.

Bu ordulara nasıl sahip çıkılacağı, birinin diğerine karşı nasıl kullanılacağı “Nefis Terbiyesi” kitabımızda anlatılacaktır. İnşallah bu konuyu oraya havale edelim!

İkinci örnek beden, şehir gibidir. Akıl ise bu şehrin valisi ve işlerini yürüten kişiye benzer. Akıl derken insanın idrak eden gücünü kastettiğimizi söylemiştik. İç ve dış duyu organlarımız aklın idrak eden güçleri gibidir. Bu anlamda aklın ordusu, avanesi, organları ve tebası hükmündedir. Şehvet ve öfke demek olan kötülüğü emredici nefis ise bu şehirde taşkınlık çıkartan, şehir halkını

yok etmek isteyen kötü bir düşman gibidir. Dolayısıyla beden, şehrin sınırlarındaki kale ve surlara benzer, nefis ise oradaki nöbetçiye benzer. Eğer bu nöbetçiler düşmana karşı savaşıp onu mağlup ederse akıllı temsil eden padişahın huzuruna geldiğinde övülür ve lütuf görür. **“Allah, mallarıyla ve canlarıyla üstün çaba gösterenleri, mücadeleden kaçınanlardan daha üstün bir mertebeye yüceltmıştır.”** (Nisa, 95.) Fakat eğer bu nöbetçi mevzisini kaybeder, halkın güvenliğini ihmal ederse o zaman kötülenir. Kendisinden Allah adına intikam alınır. Kıyamet günü de kendisine: “Ey kötü amir, etleri yedin sütleri içtin fakat şaşırmış kişilere sahip çıkmadın, incinenlerin gönlünü yapmadın, bugün sana bunun hesabını soracağım.” denir. Nitekim böyle bir hadis aktarılmıştır. Yine bu şekilde sürdürülmesi gereken bir çabaya Hazret-i Peygamber: “Küçük cihattan büyük cihada döndük.” diyerek işaret etmiştir.

Üçüncü örnek akıl, atlı bir avcı gibidir. Şehvet atına, öfkesi köpeğine benzer. Eğer bu avcı ustaysa, atı uysalsa, köpeği de eğitilirse başarıya ulaşması mümkündür. Fakat bu avcı acemiye, atı zapt edilemezse, köpeği de huysuz ise ne altındaki at onun sözüne uyar ne de köpek onun işaret ettiği yere atılır. Böyle bir avcı, bırakın avına ulaşmayı kendisi helak olur. Bu avcının beceriksizliği insanın cahil olmasına, hikmeti bilmemesine ve basiretinin kapalı olmasına benzer. Atın zapt edilemezliği şehvetin kişiye galebe çalması gibidir. Bu şehvet özellikle mide ve cinsellik şehvetidir. Köpeğin huysuzluğu ise öfkenin kişiye baskın gelip onu kuşatmasına benzer. Biz iyi haller üzerinde bulunmayı Allah’tan lütfuyla dileriz.